

УДК 94:358.42+355.425.4 «1942/1944»(477.75)
ББК 63.3(4УКР-6КРМ)624.5

Сергій Ткаченко

**До проблеми підсумкових даних
щодо забезпечення кримських партизан
радянською авіацією в 1942-1944 рр.**

У статті на базі архівного матеріалу розглядається проблема неповних підсумкових даних по польотам літаків різної відомчої підлеглості та організаційної належності для забезпечення партизан Криму у 1942-1944 рр.

Ключові слова: авіація, партизани, забезпечення, Крим

Метою дослідження є проблематика висвітлення підсумкових даних по польотам літаків різної відомчої підлеглості та організаційної належності на забезпечення партизан Криму. На жаль, практично ніхто з дослідників партизанського руху в Криму, не підіймав питання щодо аналізу дій авіації. В нечисленних узагальнюючих роботах досліджень підсумкових даних по взаємодії авіації та партизан, не жаль, немає¹. А деякі роботи взагалі приводять загальні відомості за весь радянський партизанський рух, а цифровий матеріал по забезпеченню кримських партизанів подають фрагментарно². Саме тому насамперед архівні джерела містять потрібну інформацію, а деяку уточнюючу фактуру можливо отримати зі спогадів ветеранів - партизан або авіаторів, які вказані в роботі. Публікацій джерел, в тому числі по темі дослідження, практично не було, крім двох збірок в 1973 та 2006 роках, але дії авіації в них представлені дуже фрагментарно, наведені загальні підсумкові дані³. З усього наведеного вище витікає наукова новизна статті, яка вбачається у вирішенні поставленої задачі щодо проблематики на новітніх принципах переважно на архівному матеріалі.

Відомо, що основним шляхом різноманітного забезпечення кримських партизан був авіаційний. Важливо привести

оцінку внеску авіаторів у партизанський рух в окупованому німецько-румунськими військами Криму. Так, перший секретар Кримського обкому ВКП(б), начальник Кримського штабу партизанського руху (КШПР) В. С. Булатов у відгуку на бойову роботу 9-го окремого авіаполку Цивільного Повітряного Флоту за 1943 рік так відзначив роль радянської авіації у постачанні партизанам: «Відмінна організація бойової роботи, героїзм і самовідданість льотчиків, злагоджена робота технічного складу, що готував матеріальну частину до польотів, визначили успіх усіх завдань, виконаних партизанами Криму. Допомога авіаполку, зроблена партизанам Криму, що доставив боєприпаси, озброєння і продовольство, багато в чому сприяла посиленню боротьби з німецько-румунськими загарбниками в Криму»⁴. В інших випадках партизанських відгуків на діяльність певних авіаційних груп різної відомчої підлеглості (партизан Криму в різні часи забезпечували літаки військових частин Чорноморського флоту, Кримського та Північно - Кавказького фронтів, Цивільного Повітряного Флоту) загальна оцінка залишається такою ж високою.

Втім, в узагальнюючому звіті Кримського штабу партизанського руху про підсумки бойової і диверсійної діяльності партизанських з'єднань та підпільних диверсійних груп за період з 1 листопада 1941 р. по 16 квітня 1944 р. та про допомогу авіації партизанам (документ датований 01.02.1946р, підписаний начальником КШПР В.Берьозкіним та заступником начальника КШПР С.Скребцем) йде мова і про авіаційне забезпечення так: «За час з 1 листопада 1941 р. по 17 квітня 1944 р. авіацією, яка обслуговує кримських партизан, проведено польотів в Крим: літаками типу ТБ-3 та Лі-2 – 450 літако-вильотів, літаками типу ПР-5 і У-2 – 261 літако-виліт. Доставлено в діючі партизанські загони 725 тонн боєприпасів, продовольства, медикаментів, обмундирування та інших вантажів. Вивезено із партизанських загонів 1311 поранених та хворих партизан. Вивезено з тилу супротивника 545 чоловік цивільного населення, яке переховувалось від репресій німців. Закинуто у діючі партизанські загони і тил противника 521 чоловік командно-політичного складу і спецгруп»⁵. С того часу і береться загальна кількість польотів до партизан Криму саме су-

марне число в 711 літако-вильотів, яка увійшла у дослідження істориків партизанського руху у Криму⁶. В цілому, ця цифра по літакам вказаних типів може бути близькою до точної, тому що вона співвідноситься з іншими даними, які існують в документах, датованих та складених раніш. Наприклад, у донесенні КШПР до Центрального штабу партизанського руху про роботу авіації по наданню допомоги кримським партизанам від 11 жовтня 1943 р. відмічено, що «за період з 7 квітня 1942 р. по 1 жовтня 1943 р. здійснено 507 літако-вильотів в партизанські загони Криму, з яких літаками типу Лі-2, ТБ-3 – 274 та літаками типу У-2 і ПР-5 – 233». Тут же йде мова про 270 724 кг доставленого вантажу, 776 особах вивезених з лісу, та 137 відправлених в партизанські загони – без урахування спецгруп⁷.

Отже, розрахункові цифри в 204 польоти, які були здійснені за більше ніж півроку (жовтень, листопад, грудень 1943 р., січень, лютий, березень, половина квітня 1944 р.) на певний відсоток ймовірності простежуються по даним донесень та підтвердженнь скидання та отримання вантажів посадочним способом, які зберігаються в Державному архіві Автономної Республіки Крим⁸. Загальне підраховане число таких польотів з жовтня по початок лютого по неповним даним складає 91 літако-виліт типу Лі-2 (і однотипного аналогу С-47) та не менш 10 польотів типу ПР-5. А в інших документах відмічено про 359 польотів з 01.06.1943 по 06.04.1944 років, по прізвищах командирів екіпажів, на літаках типу Лі-2, У-2 та С-2 (санітарний варіант У-2)⁹. Крім того, є документи, які свідчать про роботу авіації за період з 1 квітня 1942 р. по 1 жовтня 1944 р., в яких вказано про 653 літако-вильоту за цей період, з яких літаки Лі-2 і ТБ-3 здійснили 383, а У-2 і ПР-5 – 265 вильотів, перевізши за цей час більш 662 тонн вантажів, 358 чоловік доставили в Крим та 1108 – вивезли на «Велику землю»¹⁰. Таким чином, підрахунки щодо наведеного документа вказують, що в лютому, березні та половині квітня 1944 р. повинно було би зроблено 58 польотів. Але це не відповідає сумарним цифрам по типах літаків – Лі-2 і їх модифікаціями повинно здійснюватись аж 67 літако-вильотів, а по легкомоторних літаках типу У-2 та ПР-5 взагалі кількість польотів не

відповідає підсумковій (265 поточних проти 261 підсумкових). Про це протиріччя трохи нижче за текстом.

Звичайно, враховувались всі вильоти, не тільки результативні, в наведених документах є відомості про невиконання завдань із-за складних метеорологічних умов в гірсько-лісовій частині Кримського півострова та над Чорним морем, дій противника по блокуванню посадочних майданчиків, несвоєчасного зв'язку з партизанами. Таких вильотів за загальним аналізом документів та спогадів по далеко неповним даним було до 50 відсотків. Саме тому, можливо, підтвердження партизанами отримання вантажів і складає цифру, в половину менше, ніж зафіксованих здійснених вильотів¹¹.

Крім того, підсумкові відомості за весь період партизанського руху в Криму дають перше крайнє число за 1 листопада 1941 р. Але з багатьох джерел відомо, що перші скидання вантажів кримським партизанам були здійснені в ніч на 6 березня 1942 р.¹² та 11 березня 1942 р., потім 25 березня 1942 р.¹³, хоч є спогади про парашутування радіостанції та вибухівки 13.01.1942 р.¹⁴. А найперші посадки літаків у партизанські райони базування пройшли в першій декаді квітня 1942 р. льотчиками з Севастопольського оборонного району та з Кримського фронту¹⁵. З кінцевою квітневою датою теж незрозуміло – в багатьох спогадах називається 10 або 11 квітня, як остання дата прильоту літаків на посадочний майданчик¹⁶, архівних документів по відомостям про виконання бойових завдань екіпажів літаків, які проводили польоти в тил противника в район Криму по завданням КШПР пізніше 6 квітня 1944 р. поки не знайдено.

Але самим складним питанням проблеми підсумкових даних по польотах авіації к партизанам Криму є нікім ще не піднятий і не вивчений типовий склад літальних апаратів цих польотів. Справа в тому, що в підсумкових відомостях йдеться лише про чотири типи літаків – важкий бомбардувальник ТБ-3, середній військово-транспортний літак Лі-2 (або інша назва його - ПС-84 (до вересня 1942р.), та американський аналог С-47), легкий учбово-тренувальний літак У-2 (та його санітарний варіант С-2), санітарний варіант розвідувального літака ПР-5 (в число вильотів, ймовірно, входять польоти і основного варіанту Р-5)¹⁷.

Але з численних спогадів та архівних документів відомо, що в інтересах кримських партизан здійснювали польоти, в основному на скидання вантажів та парашутистів, літаки наступних типів: середні бомбардувальники СБ та ДБ-3 і ДБ-3ф (в 1942 р. перейменовані в Іл-4), гідролітаки ГСТ та МБР-2, перероблені під легкі штурмовики навчальні літаки УТ-1б і УТ-2, які були на озброєнні частин авіації Чорноморського флоту¹⁸. Бойове забезпечення через бомбоштурмові удари по розвідданим партизанів і у взаємодії з ними завдавали пікіруючі бомбардувальники Пе-2, та перероблені під ударні літаки І-15біс та І-16¹⁹, а згодом в січні 1944 р. – бомбардувальники А-20G «Бостон» частин 135-ї бомбардувальної авіадивізії²⁰. Крім того, перельоти транспортних літаків в період взаємодії з Севастополем іноді прикривали винищувачі І-16, які також здійснювали розвідку та фотографування посадочних майданчиків в Кримському заповіднику²¹. Наприклад, в відомостях про вильоти літаків по цілях з 30.08. по 06.10.1942 р. вказано про три польоти ДБ-3ф²², а також про польоти цього типу літаків з 26.12.1942 р. по 05.01.1943 р., де відмічено, що «щоденно літали 4-5 ДБ-3, ... але лише 1 або 2 виконали завдання (по скиданню продовольства та боєприпасів) з-за складних метеоумов»²³. Складається враження, що з боку партизанського керівництва ніхто ці польоти не враховував. Також відомо, що згідно наказів командувача Північно - Кавказьким фронтом про організацію постачання кримських партизан влітку 1942 року планувалось використання для скидання вантажів літаками СБ в кількості 2 одиниць²⁴, і за спогадами вони використовувались, але поки ніяких даних про кількість вильотів не знайдено. Це стосується і рішення начальника штабу військово-повітряних сил Чорноморського флоту від 14.12.1942 р. про виділення двох гідролітаків МБР-2 «з польотами через день... з 45-ї авіабази в Геленджику на скидання продуктів»²⁵. В дослідженнях сучасних авторів на основі архівних даних вказано, що в період оборони Севастополя 12 травня 1942 р. «два СБ під прикриттям двох І-16 скинули партизанам 15 тюків з продуктами»²⁶.

Взагалі бойове забезпечення та бойова взаємодія з партизанськими загонами практично ніякого відображення в

підсумкових відомостях не мають. Втім, лише з бойового відгуку про роботу 325-го важкого бомбардувального полку, озброєного ТБ-3, стає відомо про 221 політ «в глибокий тил противника», про 240 тонн доставлених боєприпасів, озброєння і продовольства, 307 вивезених поранених та хворих партизан, а також використання для бомбових ударів до 1700 штук бомб, 50 тисяч патронів, скидання біля чотирьох мільйонів листівок²⁷. Але чи ввійшли всі польоти цієї авіачастини до підсумку, поки незрозуміло, тому що вказано, що бомбові удари по ворожих аеродромах по даним розвідки партизан, завдавались «систематично». Невідомою залишається і кількість польотів по парашутному десантуванню різних спеціальних груп розвідки, диверсантів, саперів та радистів, хоча в загальних цифрах (521 особа) по перевезенню фахівців в партизанський ліс ці спеціалісти враховані.

Враховуючи вищенаведене, треба відмітити наступне: остаточні цифри в понад 700 польотів до партизан можливо брати за основу лише щодо певних типів літаків з обговоренням існуючих нестиковок. Що стосується кількості польотів по бойовому та матеріальному забезпеченню вказаних вище типів летальних апаратів, то слід продовжувати дослідження в військових архівах, які знаходяться в Російській Федерації. Початковий та кінцевий момент взаємодії авіації та партизан Криму також потребує докладного обумовлення в наступних дослідженнях істориків партизанської боротьби.

Примітки

¹ Кондранов І.П. Роль радянської авіації в допомозі кримським партизанам у роки Великої Вітчизняної війни // Український історичний журнал. – 1972. - №1. – С.69-72.

² Жариков В.И. «Большая земля» снабжает партизан // Вопросы истории. – 1973. - №4. – С.121-129.

³ Крым в период Великой Отечественной войны 1941-1945гг. Сборник документов и материалов. – Симферополь: «Таврия», 1973. – 496с.; Партизанское движение в Крыму в период Великой Отечественной войны. Сборник документов и материалов. 1941-1944гг. Составители: А.В.Мальгин, Л.П.Кравцова, Л.Л.Сергиенко. – Сим-

ферополь: СОНАТ, 2006. – 268с.

⁴ Державний архів АР Крим, ф. П-151, оп.1, спр.329, арк.34.

⁵ Державний архів АР Крим, ф. П-151, оп.1, спр.29, арк. 169.

⁶ Басов А.В. Крым в Великой Отечественной войне. 1941-1945. – М.: «Наука», 1987. – С.229.

⁷ Державний архів АР Крим, ф. П-151, оп.1, спр.140, арк.167; Державний архів АР Крим, ф. П-151, оп.1, спр.328, арк.16.

⁸ Державний архів АР Крим, ф. П-151, оп.1, спр.330, арк.107, 110-122.

⁹ Державний архів АР Крим, ф. П-151, оп.1, спр.331, арк.26-41.

¹⁰ Державний архів АР Крим, ф. П-151, оп.1, спр.329, арк.38.

¹¹ Великая Отечественная: день за днём//Морской сборник. – 1992. - №3. - С.19.

¹² Державний архів АР Крим, ф. П-151, оп.1, спр.474, арк.4, 6.

¹³ Кондранов И.П. Крым. 1941-1945. Хроника. – Симферополь: КАГН, 2000. – С. 90.

¹⁴ Генов И.Г. Дневник партизана. – Симферополь: Крымиздат, 1963. – С.107.

¹⁵ Державний архів АР Крим, ф. П-151, оп.1, спр.23, арк.109, Аснин Н.А. Редкие кадры //Слава Севастополя. – 1988. – 28 февраля; Белозёров И.П. В небе Таврии. - Симферополь: «Таврия», 1975. - С.93-107; Герасимов Ф.Ф. Один боевой вылет//Слава Севастополя. – 1979. – 13 мая; Денисов К.Д. Под нами – Черное море. – М.: Воениздат, 1989. – С.140-142; Емельяненко В.Б. Воздушный мост. – М.: Сов. Россия, 1998. – С.6-87; На самолёте к партизанам//Красная звезда. – 1942. – 22 мая; Лючин Г. Полёт к партизанам//Флаг Родины. – 1987. – 27 марта.

¹⁶ Емельяненко В.Б. Воздушные тропы: Докум. повести. – М.: ДОССАФ, 1985. – С.141; Федоренко Ф.И. Годы партизанские. 1941-1944. – Симферополь: Таврия, 1990. – С.271-273.

¹⁷ Шавров В.Б. История конструкций самолетов в СССР. 1938-1950 гг. - 2-е изд, исправл. - М.: Машиностроение, 1988. – С.414, 420, 482, 488.

¹⁸ Морозов М. Воздушная битва за Севастополь. 1941-1942. - М.: Яуза, Эксмо, 2007. – С.225, 247, 323.

¹⁹ Генов И.Г. Дневник партизана. – Симферополь: Крымиздат, 1963. – С.143.

²⁰ Державний архів АР Крим, ф. П-151, оп.1, спр.329, арк.35.

²¹ Емельяненко В.Б. Воздушные тропы: Докум. повести. – М.: ДОССАФ, 1985. – С.27.

²² Державний архів АР Крим, ф. П-151, оп.1, спр.330, арк.83.

²³ Там само, арк.102.

²⁴ Державний архів АР Крим, ф. П-151, оп.1, спр.20, арк.172.

²⁵ Державний архів АР Крим, ф. П-151, оп.1, спр.328, арк.16.

²⁶ Ванеев Г. И. Севастополь, 1941-1942. Хроника героической обороны. - Киев: Украина, 1995. - Кн. 2. - С.114.

²⁷ Державний архів АР Крим, ф. П-151, оп.1, спр.329, арк.6, 6 зворот.

Sergey Tkachenko

**To the problem of final data on providing Crimean
partisan by a soviet aviation in 1942-1944**

In the article on the mainly archived material the problem of incomplete final data is examined on flights of airplanes of different department subordination and organizational belonging on the various providing partisan of Crimea in 1942-1944.

Keywords: *aviation, partisan, providing, Crimea*

Надійшла до редколегії 28.10.2010.